

QLOBALLAŞAN DÜNYADA MULTİKULTURALİZMİN TƏBLİĞİNDƏ TƏHSİLİN ROLU

Güney NAMAZOVA,

*DQİDK-nın Dini maarifləndirmə
işinin təşkili şöbəsinin baş məsləhətçisi,
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının müdavimi*

AÇAR SÖZLƏR: *qloballaşma, multikulturalizm, multikultural cəmiyyət, təhsil,
“Azərbaycan multikulturalizmi”, “multikultural müəllim”.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *глобализация, мультикультурализм, мультикультуральное
общество, образование, “Азербайджанский мультикультурализм”,
“мультикультуральный учитель”.*

KEY WORDS: *globalization, multiculturalism, multicultural society, education,
“Azerbaijani multiculturalism”, “multicultural teacher”.*

Giriş

Müasir cəmiyyətlərin bütün fəaliyyət sahələrini birbaşa və ya dolayı yolla öz təsiri altına alan qloballaşma milli-mənəvi dəyərlər və mədəni özünəməxsusluq kimi vacib məsələlərdən də yan keçmir. Hazırda dünyada milli mədəniyyətlərin “yuyulub təmizlənməsi”, onlar arasındakı sərhədlərin aradan qaldırılması tendensiyası müşahidə olunur. Bunun nəticəsində bir çox ölkələrin əhalisi tərəfindən, demək olar ki, eyni mədəniyyət modeli mənimsənilir. Bu proses, xüsusilə Qərbin kosmopolit meqapolislərində nəzərə çarpmaqdadır. Onlar əhalisinin tərkibinin müxtəlifliyi və vahid dəyərlər sisteminin, davranış qaydalarının hökmranlığı ilə seçilir.

Bir sıra tədqiqatçıların fikrincə, qloballaşmanı “sosial və mədəni sistemlər arasındakı coğrafi sərhədlərin silinməsi” prosesi kimi xarakterizə etmək olar [1, s. 3]. Bəzi alimlər isə qloballaşma prosesinin başlanğıcını XX əsrin ikinci yarısına deyil, Avropa dövlətlərinin Amerika, Asiya, Afrika qitələrində müstəmləkə ekspansiyasına və onların nəzarəti altında olan qlobal iqtisadi sistemin formalaşmasına təkan verən Böyük coğrafi kəşflər dövrünə aid edirlər [2, s. 12-14].

Qloballaşma nəticəsində xalqlar arasındakı mədəni müxtəlifliyin aradan qalxmasının sosial vəziyyətindən, siyasi baxışlarından asılı olmayaraq, həm tərəfdarları, həm də əleyhdarları vardır. Müasir tədqiqatçılardan olan misirli Maqadi Əbdül-Hafiz qeyd edir ki, “bizim nəzərimizdə qloballaşma obyektiv tarixi inkişafın nəticəsidir. O, öz-özlüyündə nə müsbət, nə də mənfəət xüsusiyyətlərə sahib hadisədir; fərdlərin və millətlərin iradəsindən asılı olmayan obyektiv proseslər kompleksidir. İnsanlar arasında mədəni və digər müxtəlifliklərə hörmətin təmin olunacağı təqdirdə qloballaşmanı insanların və bütün bəşəriyyətin maraqları naminə istifadə etmək olar” [3, s. 64]. Yəni qloballaşma prosesləri milli mədəniyyətlərin yox edilməsi və özünü hər hansı konkret milli və mədəni birliyə aid etməyən yeni “milliyyətsiz insan” tipinin formalaşması ilə müşayiət olunmursa, öz-özlüyündə mənfəət nəticələrinə gətirib çıxarmır.

N.V.Tişuninin fikrincə, müasir dünyanın, ilk növbədə də Avropa dövlətlərinin simasını dəyişən kütləvi miqrasiya təkcə iqtisadi deyil, eyni zamanda psixoloji faktorlarla da bağlıdır. “Kütləviləşmiş” dünyada kimlik axtarışı özünü, özünəməxsus həyat sahəsini tapmaq ehtiyacını

doğurur. Qloballaşma ilə birlikdə fərdi və milli identiklik, multikulturalizm məsələləri ortaya çıxır [4, s. 5-24].

Multikulturalizm, multikulturalıq, multikultural cəmiyyət fenomenləri son dövrlər aktuallaşsa da, əslində, ortaya çıxma tarixi nisbətən qədimdir. Tez-tez “çoxmədəniyyətlilik”, “multikultural” və “çoxetniklik” kəlmələri sinonim kimi istifadə olunur. Lakin “çoxetniklik” məfhumundan fərqli olaraq, multikulturalizm özündə tək-cə etnik deyil, həm də mədəni müxtəlifliyi, liberalizm anlayışını birləşdirir.

Bu gün multikulturalizm, multikultural cəmiyyət anlayışlarına elmi və ictimai-siyasi ədəbiyyatda tez-tez rast gəlinməkdədir. Alimlər bu anlayışları müxtəlif cür izah edərək, onlara fərqli mənə qazandırır. Biz də bu yazımızda multikulturalizmin, multikultural cəmiyyətin mahiyyətini müəyyənləşdirməyə çalışacaq, həmçinin multikulturalizmin təbliğində təhsilin rolu məsələsinə toxunacağıq.

Multikulturalizm və multikultural cəmiyyət nədir?

Y.Terbornun tədqiqatlarına əsasən, multikulturalizm termin kimi 1960-cı illərdə Kanadada meydana çıxmışdır. Siyasi termin kimi isə rəsmi olaraq 1971-ci ildə təsdiq edilmişdir. Bununla belə, 1983-cü ilə aid Avstraliya ensiklopediyasında, həmçinin 1979-cu ilə aid Amerika ensiklopediyasında və Britaniya ensiklopediyasının 1986-cı ilə aid nəşrində bu terminə rast gəlinir. 1994-cü ilin İsveç ensiklopediyasında isə “multicultural” ifadəsi birmənalı şəkildə kənd təsərrüfatına aid edilir. Fransızların 1984-1986-cı illərə aid Böyük “Larousse” ensiklopedik lüğətində adının hallanmasına baxmayaraq, termin haqqında heç bir məlumat yoxdur. Yalnız Almaniyanın “Brockhaus” ensiklopediyasının 19-cu nəşrində (1991) terminin ətraflı izahı verilmişdir [5, s. 51]. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, multikulturalizm anlayışı son 30 ildə populyarlıq qazanmışdır.

Multikultural cəmiyyət ifadəsi isə alimlərin qənaətinə görə, ilk dəfə 1957-ci ildə İsveçrədə istifadə olunmuşdur [6, s. 21]. “Brockhaus” ensiklopediyasına əsasən, “multikultural cəmiyyət – ümumi miqrasiya nəticəsində fərqli dünyagörüşünə, dəyərlər bərsində fərdi təsəvvürlərə, müxtəlif dini inanca, etnik mənsubiyyətə, ünsiyyət dilinə sahib insanların əsas prinsipi və siyasi məqsədi qarşılıqlı hörmət, mədəni müxtəlifliyin qəbul edilməsi olan cəmiyyətdə birgəyaşayışını bildirən sosial-siyasi termindir”. Terminin daha aydın olması üçün məfhumla bağlı bir neçə mülahizə ilə də tanış olmaq məqsədəuyğundur: “Estoniyanın elmi ədəbiyyatlarında verilən tərifə görə, multikultural cəmiyyət – eston mədəniyyətinin dominantlığı şərti ilə mövcud olan və fəaliyyət göstərən çoxmillətli cəmiyyətdir” [7, s. 416]; “Fərdlər ədalət, bərabərlik, insan ləyaqəti kimi ideallaşdırılmış üstün milli dəyərlərlə toqquşmayanadək mənsub olduqları etnik qrupunun norma və dəyərlərinə uyğun olaraq sərbəst hərəkət edə bilirlər” [8, s. 67]; “Multikultural cəmiyyət – fərqli milli mənsubiyyətə, dilə, dinə sahib insanların yaşadıkları cəmiyyətdir. Belə cəmiyyətdə assimilyasiyaya deyil, digər mədəniyyətlərə qarşı hörmət və dözümlülüyə çalışılır” [6, s. 21].

Alman sosioloq Frank-Olaf Radtke öz nəzəriyyəsində multikultural mühakimələrin 4 növünü göstərmiş və “mədəniyyətlərəarası cəmiyyət” anlayışını **açıqlayan 4 müxtəlif mövqe ortaya qoymuşdur: “sosial-pedaqoji”, “mədəni laqeydlik”, “reaktiv-fundamental”** və “praqmatik-təsərrüfat” tipləri [9, s. 7]. Radtkenin “sosial-pedaqoji” adlandırdığı ilk tipin nümayəndələrini sosial işçilər təşkil edir. Onların nəzərində multikulturalizm özünəməxsus mədəniyyətin daşıyıcıları olan müxtəlif etnik və dini qrupların sülh şəraitində birgə yaşamasıdır.

Multikultural mühakimələrin “mədəni laqeydlik” formasına əsasən ziyalılar arasında və KİV-də rast gəlmək mümkündür. Bu tip düşüncəyə sahib olanlar mədəni müxtəlifliyi qəbul etsələr də, həyatın mövcud axınının dəyişməsinin əleyhinədir. “Fundamentalist” multikulturalizm anlayışına sahib etnik azlıq liderləri isə müasir cəmiyyətdə ortaya çıxan dəyər və normalardan tamamilə imtina etməyi irəli sürürlər. Siyasi elmlər doktoru V.Malaxovun fikrincə, sadalanan sonuncu – “praqmatik-təsərrüfat” yanaşmanı müstəqil mühakimə tipi olaraq götürmək düzgün deyil. Çünki onun tərəfdarları külli miqdarda kapitalla və menecmentə sahib insanlardır və iqtisadi baxımdan miqrasiya onlara sərf edir [9, s. 7].

Göründüyü kimi, “multikultural cəmiyyət” anlayışı üçün çoxcəhətlik xarakterikdir. Bu da elmi dairələrdə bu anlayışın konkret mənası barəsində ortaq fikrin olmamasından irəli gəlir. Bununla belə, yuxarıda verilən izahları da nəzərə almaqla multikultural cəmiyyətə xas bir neçə ortaq cəhəti belə sıralaya bilərik:

- 1) multikultural cəmiyyət bir neçə dil-mədəniyyət qruplarının bir yerdə yaşamasından meydana gəlir;
- 2) belə cəmiyyətlərdə digər mədəniyyət nümayəndələri öz adət-ənənələrindən imtinaya məcbur edilmir;
- 3) burada mədəni ənənələrin, dəyərlərin qarşılıqlı şəkildə öyrənilməsi təşviq olunur, mədəniyyətlərarası dialoqa çalışılır, bu məqsədlə treninqlər, beynəlxalq konfranslar keçirilir.

Multikulturalizmin təbliğində təhsilin rolu

Müasir dövrdə multikulturalizm anlayışının aktualıq qazanmasında iki mənbə böyük rol oynamışdır – amerika universitetləri və beynəlxalq təşkilatlar, xüsusilə də UNESCO. Bunlardan birincisi, multikulturalizm anlayışına birbaşa elmi paradıqmadan yanaşmış, ikincilər isə ona etik, hüquqi, siyasi məna qazandıraraq, plüralizmə qarşı tolerantlıq məzmunu yükləmişlər. Məsələn, UNESCO-nun əsas məqsədlərinə sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmlənməsinə dəstək olmaq, qarşılıqlı hörməti, ədaləti, insan haqlarını, o cümlədən irqi, cinsi, dili və dinindən asılı olmayaraq hər kəsin BMT-nin Nizamnaməsində göstərilən əsas azadlıqlarını təmin etmək daxildir. UNESCO-nun 2001-ci il noyabrın 2-də qəbul etdiyi Ümumi Bəyannaməsində mədəni müxtəliflik “insanın və təbiətin inkişafı üçün zəruri olan mənbə” kimi göstərilir, “plüralistik, çoxcəhətli və dinamik mədəni özünəməxsusluğa sahib insan və qrupların birgə mövcudluğunu və bir-birinə ahəngdar qarşılıqlı təsirini təmin etmək” tapşırığı verilir [10].

Bu gün dünyanın bir çox ölkəsində, o cümlədən Azərbaycanda mədəniyyətlərarası ünsiyyətə həsr olunmuş jurnal, almanax, dərslik və monoqrafiyalar çap olunur, təhsil, mədəniyyət işçilərinin bu sahədə hazırlığının təmin olunması üçün məqsədyönlü işlər həyata keçirilir. Xüsusilə təhsil özünün müxtəlif formaları və dərəcələri ilə sosial adaptasiya və inteqrasiyada mühüm vasitə kimi çıxış edir. O, milli təhlükəsizliyin, regional stabilliyin təmin olunmasında mühüm faktora çevrilmişdir [11]. Belə ki, təhsil etnik qruplar arasındakı stereotipləri və sərhədləri, o cümlədən qeyri-bərabərlik və ədalətsizliyi aradan qaldırmaq iqtidarındadır.

Multikulturalizmin təbliğində təhsilin önəmini nəzərə alan Azərbaycan hökuməti hazırda 38 yerli və dünyanın tanınmış 15 universitetində “Multikulturalizmə giriş” və “Azərbaycan multikulturalizmi” fənlərinin tədrisini həyata keçirir. Fənnin əsas məqsədi tələbələrə Azərbaycan Respublikasının multikulturalizm siyasətinin mahiyyətini, onun xüsusiyyətlərini və bu siyasətin ölkədə uğurla həyata keçirilməsinin səbəblərini izah etməklə yanaşı, multikulturalizmin tarixi, onun ədəbi-bədii, fəlsəfi, publisistik, siyasi və hüquqi qaynaqları, multikulturalizmin

Azərbaycan modelinin digər mövcud modellərdən fərqli cəhətləri haqqında məlumat verməkdən ibarətdir. Fənn vasitəsilə ölkədəki etnik, dini, irqi və mədəni müxtəlifliklərin tənzimlənməsi, ümumiyyətlə, multikultural durumun təkmilləşdirilməsi ilə bağlı müvafiq işlərin həyata keçirilməsinin zəruriliyi göstərilir, mövcud multikultural vəziyyətdə baş verəcək dəyişikliklər qabaqcadan müəyyən edilir.

Multikultural cəmiyyətlərdə uzlaşma və sabillik prinsiplərinə əməl olunmasında, mədəni plüralizmin dəstəklənməsində, xüsusilə də təhsil sistemində mədəni müxtəlifliyin qorunmasında multikulturalizmi tədris və təbliğ edən müəllimlərin (qısaca “multikultural müəllim”) üzərinə böyük məsuliyyət düşür. “Multikultural müəllim” mədəniyyətin bəşəriyyətin həyatındakı əhəmiyyətini dərk edən, öz fəaliyyətində əsas mədəni dəyərlərə, tolerantlıq, dialoq və əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan, sosial və mədəni fərqləri qəbul etməyə hazır olan, tarixi irsə və mədəni müxtəlifliklərə ehtiyatla və hörmətlə yanaşandır. Mədəni plüralizmi qəbul edən və aktiv şəkildə onu dəstəkləyən, milli-mədəni müxtəlifliyi qorumağa can atan “multikultural müəllim” tələbələrin multikulturalizmin məqsəd və vəzifələrini mənimsəməsinə, onların multikultural şəxsiyyətinin formalaşmasına çalışmalıdır.

“Multikultural müəllim”in üzərinə düşən əsas vəzifələr bunlardır: tələbələrin fərqli mədəni kimliyini anlamaq və qəbul etmək; tolerantlığın, milli-mədəni müxtəlifliyin səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün diaqnostik metodlara sahib olmaq; sinifdə fərqliliklərə münasibətdə tolerantlıq, uzlaşma, hörmət mühiti yaratmaq; diskriminasiya, nifrət, zorakılıq kimi problemlərin həllində müəllimlərin, valideynlərin, ictimaiyyətin birgə fəaliyyətinin böyük rol oynadığını dərk etmək; öz mədəni önyarğılarını və stereotiplərini sorğuya çəkmək, onlardan uzaqlaşmağa çalışmaq; tənqidi və şüurlu düşünmək; tələbələrə kimliklərini müəyyənləşdirməkdə yardım etmək; münaqişələri güc naminə deyil, yaradıcı yolla həll etmək və tələbələrə də bunu öyrətmək.

Bir sözlə, multikulturalıq kateqoriyası burada müəllimin şəxsi-peşəkar inteqrativ keyfiyyəti kimi ələ alınır. Multikultural səriştəlilik də birbaşa bu anlayışla bağlıdır. O, pedaqoqun “multikultural cəmiyyətdə sosial proseslərdə iştirak etmək, mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqə yaratmaq, subyektiv peşə fəaliyyətinin multikultural tərkibini nəzərə alıb, onun xüsusiyyətlərini pedaqoji tapşırıqların həllində istifadə etmək, həmçinin oxuyanların multikultural tərbiyəsini həyata keçirmək” bacarıqlarına şərait yaradır [12, s. 49]. Müəllimin multikultural səriştəliliyinin əsas göstəriciləri bunlardır: multikultural təhsil sahəsində bilik və təcrübə; multikultural təhsil texnologiyalarına yiyələnmə; müxtəlif milliyyətdən olan insanlarla qarşılıqlı ünsiyyət tərzisi; multikultural təhsil şərtləri daxilində əxlaqi mövqe.

Müəllimin multikultural hazırlıq səviyyəsinin göstəricilərinə isə müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinə hörmətlə yanaşma, onlarla qarşılıqlı ünsiyyət və əlaqə mədəniyyəti, etnik tolerantlıq, mübahisələri həll etmə bacarığı, etik, hüquqi, pedaqoji mədəniyyət kimi şəxsi keyfiyyətlər daxildir. Müəllimin sadalanan multikultural keyfiyyətləri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədir və bir-birinə təsir göstərir. Müəllimin multikultural hazırlıq səviyyəsinə təsir göstərən əsas amilləri belə sıralaya bilərik:

Sosiomədəni şərtlər – bunlar geosiyasi, iqtisadi sahəyə; dini, milli və millətlərarası münasibətlərin vəziyyətinə; ölkənin, regionun, dövlətin, ali məktəbin, tələbə kollektivinin inkişaf səviyyəsinə; cəmiyyətin maddi-mənəvi inkişaf dərəcəsinə; cəmiyyətin multikultural şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına duyduğu ehtiyaca aid olan şərtlərdir.

Pedaqoji şərtlər – burada söhbət ali məktəbin tərkibindən və təhsil texnologiyalarından gedir. Belə ki, müəllimin multikultural hazırlığının təməlinə təlim-tərbiyə prosesi durur, onun

davranışlarını, insanlarla, xüsusilə başqa etnik mədəniyyətə sahib olanlarla münasibətinin nizamlanmasına təsir göstərir. Elmi-tədqiqat işləri, pedaqoji təcrübənin təşkili də az əhəmiyyət kəsb etmir. Pedaqoji şərait özündə multikulturalizmə dair biliklərin ali məktəbdə tələbə tərəfindən tədrisən və sisteməlik şəkildə mənimsənilməsinə yönəlmiş təlim-tərbiyə prosesini, multikultural mühitdə təlim-tərbiyə prosesinin təşkilində bacarıq və vərdislərə yiyələnməyi ehtiva edir.

Psixoloji şərtlər – burada isə tələbələrin mənəvi aləmi, onların tələbatları, maraqları, məqsədləri və s. nəzərdə tutulur.

Nəticə

Müasir dövrdə milli-mənəvi şüurun formalaşması, şəxsiyyətin əxlaqi, mənəvi keyfiyyətlərə yiyələnməsi – buraya tolerantlıq, dözümlülük, başqalarına hörmət, empatiya kimi keyfiyyətlər də daxildir – cəmiyyətin inkişafında vacib amillərdən sayılır. Məhz buna görə də şəxsiyyətin milli-mənəvi, əxlaqi tərbiyəsi, layiqli insan yetişdirmək problemi dövlətin daim diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında “məsuliyyətini dərk edən, demokratiya prinsiplərinə və xalqın milli ənənələrinə, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edən, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirmək; milli mənəvi və ümumbəşəri dəyərləri qoruyan və inkişaf etdirən, geniş dünyagörüşünə malik olan... kadrlar hazırlamaq” təhsil sisteminin başlıca vəzifələri sırasında qeyd olunur [13]. Burada artıq qeyd etdiyimiz kimi əsas məsuliyyət müəllimlərin üzərinə düşür. Çünki multikultural dəyərlərin qorunması ilə yanaşı, onun gələcək nəsillərə düzgün çatdırılması, öyrənilməsi və mahiyyətinə varılması olduqca önəmlidir. Odur ki, istənilən sahədə Azərbaycan gerçəkliyinin gənclərə aşılınması, xalqın zəngin multikultural keçmişinin, dövlətin mədəni müxtəlifliyin qorunması istiqamətində atdığı addımların təbliği multikultural gələcəyin təminatıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Waters M. Globalization. L.; N.Y.: Routledge, 1995.
2. Braudel F. Civilisation materielle, economic et capitalisme, XV-XVIII siècle. T. 3. Paris: Armand Colin, 1979.
3. Магади Абд аль-Хафиз. Метаморфозы самобытности и вызовы глобализации // Культурная идентичность и глобализация. Доклады и выступления. Пятый международный философский симпозиум «Диалог цивилизаций: Восток-Запад», 27-28 апреля - 4-5 мая 2001 г., Москва. М.: 2002.
4. Тишунина Н.В. Современные глобализационные процессы: вызов, рефлексии, стратегии // Глобализация и культура: аналитический подход. СПб.: 2003.
5. Терборн Г. Мультикультурные общества // Социологическое обозрение, 2001, №1, с. 50–67.
6. Ваулина Л., Штоль Ф., Штрассер Г. Понятия и значения. Кострома: Лаборатория межкультурных исследований, 2006, с. 1–22.
7. Политический словарь / Под ред. Г. Александрова, В. Гальянова, Н. Рубинштейна. М.: Госиздат политической литературы, 1997.

8. Dilg M. Race and Culture in the Classroom. Teaching and Learning through Multicultural Education. New York: Teachers College Press, 1999.
9. Малахов В. Культурный плюрализм versus мультикультурализм // Скрамное обаяние расизма и другие статьи. 2001, с. 4–8.
10. Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/decl_diversity.pdf
11. Конфликтогенный потенциал межкультурных отношений в Москве и роль образования в его снижении. Центр цивилизационных и региональных исследований РАН.
12. Хакунова Ф.П., Хупсарокова А.М. Предметно-содержательные компоненты поликультурной компетентности педагога // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. Педагогика и психология. Майкоп, 2011, Вып. 1 (72), с. 47-52.
13. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası // <http://www.president.az/articles/9779>

Гюней Намазова

**РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В
ГЛОБАЛИЗИРУЮЩЕМСЯ МИРЕ**

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о важности мультикультурализма в защите культурного разнообразия, национальной идентичности, национально-духовных ценностей в условиях глобализации. Указывая различные мнения о мультикультурализме и мультикультуральном обществе, сообщается, что отсутствие согласованности в научных кругах не позволяет выявить точное значение этих двух понятий. Наряду с этим, подчеркивается важность образования в поощрении мультикультурализма и объясняются обязанности учителей, работающих в этой области.

Guney Namazova

**THE ROLE OF EDUCATION IN THE DEVELOPMENT OF
MULTICULTURALISM IN GLOBALIZING WORLD**

SUMMARY

The article talks about the importance of multiculturalism in protecting cultural diversity, national identity, national and spiritual values in terms of globalization. Pointing different opinions on multiculturalism and multicultural society, it is reported that the absence of coherence in scientific circles does not allow us to reveal the precise significance of these two concepts. Along with this, the importance of education in promoting multiculturalism is emphasized and the responsibilities of teachers working in this field are explained.